

Kratki osvrt na povijest Prčanja

Mario Luković, Prčanj

Svrba mi je da otmem zaboravu mile uspomene iz prošlosti, jer bez prošlosti ne gradi se budućnost: Da se sačuva uspomena na nekadašnju slavu prčanjskog brodarstva, da se donekle prikaže sadašnjim i budućim pokoljenjima, kako su naši pomorci plovili po svim morima ističući se u mornarskoj vještini, i da dam potstreka novim generacijama da se ugledaju na slavna djela svojih otaca za napredak i sreću svog rodnog kraja i svoje domovine.

Prčanj, gnijezdo pomoraca, leži na podnožju šumovitog Vrmca u veličanstvenom Kotorskom zaljevu. Spominje

se već g. 1326. u jednoj ispravi u Sudskom arhivu u Kotoru, koja je ujedno najstariji spis spomenutog arhiva. Proteže se u dužini od četiri kilometra uz morsku obalu nasuprot Dobroti, s kojom je u prošlosti dijelio jednaku sudbinu. Lijepe kuće i divne palače sagrađene s mnogo ukusa od tesanog kamena poredane su uz obalu jedna do druge kao niz bisera, što na prvi pogled odava ranije blagostanje i kulturu stanovništva (što su opazili mnogi domaći i strani putopisci i posjetioči). Pučanstvo se uglavnom bavilo brodarstvom i trgovinom, jer krševito kopno nije moglo da bude izvorom njihova blagostanja. Davno je bilo rečeno: »Ex undis divitiae« (iz morskih valova crpi se bogatstvo). Prema službenoj statistici iz g. 1730. Prčanj je brojio 111 kuća sa 758 stanovnika.

I.

Već u XVI. v. počinju se isticati u brodarstvu. Pri kraju XVI. v. Prčanjani su bili tako okretni i zapaženi mornari, da su njihove »fuste«² na vesla pretjecale mletačke državne brodove. Stoga im Mlečani povjeriše tešku službu, da sa svojim brodovima prenose državnu poštu (pubblici dispacci) između Krfa, Kotora, Zadra i Venecije. Ta je služba bila skopčana s velikom odgovornošću i velikim opasnostima u ono doba, kada je Jadransko i Sredozemno more bilo puno gusarskih brodova s kojima su često imali krvavih okršaja. Mnogi su izgubili život u tim borbama, a mnogi su pali u ropstvo i završili svoje tužne dane u zatvorima i na prisilnim radovima u Ulcinju, Albaniji, grčkim otocima, u Tripolisu, Tunisu, Alžiru i Carigradu.³ Naime posebni su kuriri kopnenim putem nosili državnu prepisku iz Carigrada do Kotora, a od Kotora do Venecije Prčanjani. Taj put prevaljivali bi uz obalu za 15 do 20 dana i nijesu smjeli krcati nikakav teret ni trgovinu. U izvjesnim slučajevima pod prijjetnjom smrtno kazne nijesu smjeli na putu nigdje zaustaviti, osim u Zadru gdje je trebalo da se uruči pošta generalnom providuru za Dalmaciju.⁴ »Geate«² su imale jedro i vesla, a bile su veoma brze. Imale su posadu od 9 ljudi, računajući i patruna. Obično su vozili naizmjenično po četvorica. Za svako putovanje od Kotora do Venecije i natrag »patrun« (zapovjednik) bi primao zimi 10 a ljeti 8 dukata a svaki mornar po 8 odnosno 6 dukata. Osim toga primali su 900 libara⁵ »beškota« (dvopeka).⁶ To je bio najstariji poštan-

ski saobraćaj na Jadranu. Dozvolom vlasti mogli su primati i privatnu poštu. Tu povlasticu održali su Prčanjani i nakon pada Mletačke Republike 1797. u doba prve austrijske vladavine u Dalmaciji 1806.⁷ Sa svojom »fregatom«² Tripo Luković (Triffon di Luca) 1585.—1656. za 30 punih godina prevažao je državne spise između Venecije, Zadra, Kotora i Krfa. Više puta je bio napadnut od gusara, koje je odbio. Napokon je bio zarobljen od Turaka i odveden u Tunis, ali se svojom hrabrošću oslobodio ropstva. Za zasluge stečene u miru i ratu bio je imenovan admiralom kotorskim dukulom Senata od 5. juna 1652. g.⁸ Umro je u Veneciji g. 1656. Po njegovoj želji tijelo mu je bilo preneseno na Prčanj i sahranjeno u obiteljskoj grobnici crkve Gospe od Karmena, koju je on podigao. Na grobu je natpis: »*Sepoltura del S. Triffon de Luca Armiraglio di Cattaro*«.

U velikom zemljotresu, koji je 1667. g. razorio Dubrovnik, Hercegnovi, Bar, Ulcinj, Budvu, a djelomice Kotor i Prčanj, Prčanjani su pokazali svoju plemenitost. Da ne bi Turci iskoristili tu nesreću, oni su sa svojim brodovima stražarili na važnim i izloženim položajima. Svoje brodove stavili su na raspoloženje kada su se popravljale gradske zidine, potresom oštećene, za dovoz kamena i drugog materijala, premda su bili oprosteni od svih javnih radova.⁹

Razdoblje od XVII. pa do kraja XVIII. v. je najteže ali najslavnije u historiji Prčanjana. Vrijedno je spomenuti nekoliko mještana, koji su se osobito istakli hrabrošću na kopnu i na moru u mletačkoj službi u ratovima s Turcima.

1571. godine u pomorskoj bici kod Lepanta učestvovali su i Prčanjani kao mornari na kotorskoj galiji »*Sv. Tripun Koterski*«.

1638. proslavili su se u valonskoj luci pod vodstvom Petra Nikova Zermana u očajnoj borbi protiv gusarskog vođe Ali Piccinina.

Luka Tripov Luković (1610—1663) sin pomenutog Tripa za hrabrost i mornarsku vještinu bio je imenovan g. 1639. zapovjednikom u mletačkoj ratnoj mornarici u svojstvu admirala. Odlikovao se u Kandijskom ratu.¹⁰ Kao proslavljen junak vratio se kući s bogatim plijenom i s dvije mlade turkinje, koje je držao u svojoj kući na Prčanju. Ove mu jedne noći, dok je spavao, prerežu vrat i u dogovoru s hajducima opljačkaju kuću, te pobježu u Orahovac, a odatle u Albaniju. Sahranjen je pred crkvom Gospe od Karmena, a ne u obiteljskoj grobnici u crkvi, za kaznu, što je držao harem u svojoj kući na sablazan mještana.

Mnozi Prčanjani istakli su se svojom hrabrošću u Kandijskom (1645—1669) i u Morejskom ratu (1684—1699), osobito pri oslobodenju Risna (1648) i Hercegnovoga (1687).

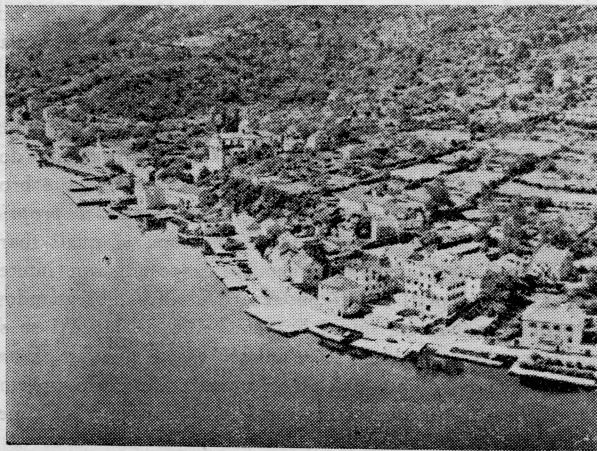
Ilija Lukov Luković (r. 1573) naoruža svoj »fregadun«² i pade s 30 Prčanjana pod Risan (1649—1652). Tu se je hrabro podnio, kao i pod Hercegnovim, gdje je iz turskih ruku izbavio državnu prepisku, koju su bili Turci zaplijenili.

Petar Pavičević (Lazari) hrabro se borio sa četom Prčanjana u bici kraj Hercegnovoga 1684. godine.

Vuko Pavlov Pavičević (Lazari) po naređenju mletačke vlade progonio je turske gusarske brodove 1684. g. između Boke, Mljeta i Lastova.

Niko Sbutega i Petar Nikov Gjurović proslavili su se u operacijama u okolini Hercegnovoga 1684. g. gdje je učestvovalo 80 Prčanjana. Tu je Petar Gjurović slavno poginuo. Niko Sbutega je sa svojim ljudima iznenadio Turke, koji su se bili ušančili u šumici kraj Morinja 1686. g. i ubio im vođu Resula Resovića, jednoga od prvaka hercegnovskih Turaka. Time je mnogo doprinio, da su Turci bili pobijedeni i istjerani iz toga važnoga položaja.

Jeronim Muzaća (Musacchia), zapovjednik jednog puka u mletačkoj vojsci istakao se u Morejskom ratu 1684. u službi vojskovođe Frana Morosinia. Neumrlu slavu stekao je u bitkama kod Hiosa, Argosa i u ostalim operacijama u Grčkoj, oko zauzeća Hercegnovoga 1687. i kod opsjedanja tvrđave Spuž u Crnoj Gori. Radi stečenih zasluga i hrabrosti bio je odlikovan raznim odličjima. Od Ugarske kraljice bio je odlikovan naročito zlatnom medaljom s natpisom »*Hoću srce i stalnost*«. Umro je u Poreču (Istra) 21 septembra 1705. g. u dobi od 32 godine, uslijed rane dobivene na ruci. Tijelo mu je, po njegovoj želji, preneseno na Prčanj

Pogled na Prčanj iz ptičije perspektive

6. augusta 1708. g. i sahranjeno u posebnoj grobnici, koju resi lijepi mramorni bareljef, koji prikazuje junaka u vojničkoj odori onog vremena sa natpisom: »*Gerolamo Musachia, aetatis suae annorum XXXII*«.

Lazar Petrov Pavličević (Lazari) dobio je g. 1684. naređenje od providura Antona Zena, da sa dvije »filuke«² napadne tursku »fustu«², koja se bila pojavila u blizini Molunta. Naređenje je s uspjehom ispunio, jer su Turci nakon poduže borbe bili prisiljeni da uzmaknu (ali je dobio 4 teške rane uslijed čega je dugo bolovao).

Pavo Maras, prilikom opsjedanja Hercegnovoga 1687. g. pokazao je svoje junaštvo, kada je sabljom u ruci uletio u neprijateljske redove i premda ranjen u ruke, posjekao je jednog Turčina, koji je na njega navalio.

Vicko Petrov Luković se također hrabro borio pred Hercegnovim 1687. g. On je sa svojim »fregadunom«,² zvanim »*Sv. Nikola*« slijedio brodovlje Dominika Moceniga u Egejskom moru i opskrbljivao mletačku vojsku hranom. U blizini otoka Milosa napale su ga tri turske »galeote«² od kojih se junački obranio. Prilikom opsade Ulcinja g. 1695. na poziv provediturov, da se krene put Ulcinja, dođe kap. Vicko sa svojim »fregadunom«,² dvije »tartane«,² dvije »gaete«² i s 50 Prčanjana. Tamo su izašli »*con loro bandiere*«, prognali Turke do pod zidove grada i zapalili »*il Borgo*«. Zatim su sa Peraštanima upalili neprijateljske »fuste«² i druge brodove i zadnji su se ukrcali.¹¹ Od Senata je bio odlikovan »zlatnom medaljom«.

Tripo Sbutega, boreći se na čelu 50 Prčanjana protiv Turaka, pade pred Ulcinjom g. 1695.

Pod vodstvom općinskog glavarara Iva Lukovića učestvovalo je 50 Prčanjana u odbijanju Turaka pod Barom 1698. godine.

Marko Gjurović je neustrašivo za duže vremena snabdivao Boku hranom (1703), dok su turski gusarski brodovi ugrožavali plovidbu po Jadranskom moru.

Mato Mihov Luković noseći g. 1706. državne spise na Krf, zakloni se od oluje u ušće jedne rijeke kraj Valone. Tu bi iznenada napadnut od Turaka. Obrani se i, premda teško ranjen na desnoj ruci, dopre do Krfa. Isti je g. 1708. odolio napadaju tripolitsanskih gusarskih brodova.

Ivo Gjurović odbio je 30. aprila 1708. tripolitsanske gusare, koji su bili napali njegov brod. Dva brata Gjurovića — Niko i Tripo, koji su također učestvovali u toj borbi, hrabro su se borili.

U ratu, što ga je Mletačka republika vodila s Turskom od 1714. do 1718. za podsjedanja Bara, poslali su Prčanjani 7 brodova za prenos vojske, a k tomu 66 ljudi s jednim tenentom (poručnikom) i alfierom (zastavnikom), koji su dali primjera osobite požrtvovnosti, navlastito onda, kada se navalilo na pašu skadarskoga, koji je Baru u pomoć došao. Kod navale na Ulcinj opremiše na svoje troškove 4 broda i 3 »barkuna«² s potrebitom hranom »*sotto il proprio standardo*« i 65 ljudi pod jednim tenentom, »i quali sbarcatisi per i primi alle rive nemiche, esposero con interesse e loro petti a tuti gli azzardi«. »Ed impregnandosi in ogni altra impresa questi bravi e bellicosi« junački su se borili sve do dana, kada su se mletačke čete povukle, a oni bili među posljednjim, koji su se ukrcali. Za cijelo vrijeme rata Prčanjani su prenašali vijesti u Dalmaciju i u Veneciju.¹²

Godine 1755. velika turska »tartana«² navali na mletački ratni brod, kojim je zapovijedao viši pomorski časnik Ciuran, u blizini Klarence u Jonskom moru. Nakon poduže ljute borbe izgledalo je, da će mletački brod podleći nadmoćnom neprijatelju. U odlučnom času prispje mu u pomoć sa svojim trgovačkim brodom sa 9 drugova kapetan Anton Zerman. Neustrašivi kapetan prekrao se sa svojom momčadi na mletački brod i nadčovječnim naporom pomogne da se spasi mletački ratni brod. Turska tartana bi odbivena. Dva Zermanova druga zadobiše teške rane. Kap. Zerman bi imenovan »vitezom sv. Marka«, najvišim odlikovanjem u mletačkoj državi.¹³

19. IV. 1756. u slavno dobivenoj pomorskoj bici u atenskoj luci »Drago« između jedrenjaka tipa »tartane«² zvanog »*Santissimo Crocefisso e Madonna del Rosario*« (sa 8 topova malog kalibra) junačke braće Ivanovića sa svega 40 svojih drugova iz Dobrote i turskog broda tipa »šambek«² zloglasnog gusara Hadži Ibrahima iz Kandije sa svojih 360 ljudi, u kojoj je i sam Hadži Ibrahim bio ubijen od Marka Ivanovića, borila su se i istakla dva Prčanjanina na dobrotskom brodu od kojih je jedan, Vicko Bamba, slavno poginuo.

Prčanjani su učestvovali i u zadnjem ratu, što ga je Mletačka republika vodila protiv Tunisa 1784. godine.

Protiv Mehmed-paši skadarskome, koji je porazio Paštroviće i htio prodrijeti do Kotora poslao Prčanjani 1785. od svoje volje i na svoje troškove dobro naoružan »šambek«² s 42 čovjeka, da obrani obalu od Paštrovića do Budve i da zapriječi Turcima daljnje prodiranje.

O svim gore navedenim licima i o mnogim drugima, koji su prodičili ime u manjim okršajima na moru s turskim gusarima, govore stotine povelja, pohvalnih pisama i isprava mletačkih vojskovođa i providura, koje se čuvaju u mjesnoj Pomorskoj zbirci. To su zaslužena priznanja njihovoj sposobnosti, hrabrosti i poštenju.

Prčanj je dosegao vrhunac blagostanja u drugoj polovici XVIII. v. kada su Prčanjani s Peraštanima i Dobročanima

držali u svojim rukama trgovinu Crne Gore, Albanije i jednog dijela Grčke. Tada su prčanjski brodovi plovili po Crnom i Sredozemnom moru. Najviše se trgovali s raznim lukama Levanta, Apulije, Ankonom, Venecijom i Trstom. U zapadnom dijelu Sredozemnog mora imali su trgovačkih veza s Genovom, Livornom, Marseljom, Tulonom, Barcelonom, Alžirom i Tunisom. U Veneciji, Korintu, Carigradu, Smirni i Aleksandriji bile su prčanjske trgovačke kuće.

Od godine 1764. do 1797. bilo je oko 100 prčanjskih brodova svih ondašnjih vrsti, po obliku, veličini i nosivosti.¹⁴ To je bio velik broj za mjesto, koje je tada brojilo oko 1300 stanovnika.

12. maja 1797. godine neslavno je izdahnula hiljadugodišnja i obnemogla republika Sv. Marka od straha pred silnim Napoleonom. Vijest o propasti Venecije, koja je Bokom vladala 377 godina (1420—1797) porazno je djelovala na Bokelje, ne iz pijeteta prema staroj Republici, već iz straha pred neizvjesnom budućnošću.

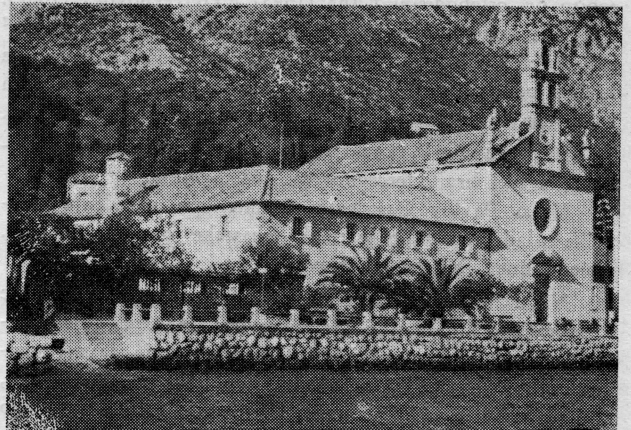
Tih dana iste godine sastali su se u Kotoru prvaci svih bokljeskijh općina da vijećaju o najnužnijim mjerama, koje je trebalo poduzeti u tako kritičnim časovima. Privremena uprava imala se brinuti za red i sigurnost u gradu i okolici. U tome su je pomogli Prčanjani i Dobročani, čiji su brodovi, naoružani topovima, danju i noću stražarili pred kotorskom obalom. Prčanjani su za to vrijeme novčano pripomogli Upravu u opskrbljivanju vojske u gradu.

II.

Mirom u Campoformiju 17. X. 1797. Venecija sa Istrom, Dalmacijom i Bokom Kotorskom bili su predani Austriji. 22. augusta 1797. ušla je u Boku austrijska vojska pod zapovjedništvom generala Matije barona Rukavine. Od Austrije se tražilo da ostanu sva prava i povlastice koje su uživali do godine 1797. Rukavina se kratko vrijeme zadržao u Boki. Naslijedio ga je profesor Rajmund Thurn, a ovoga general Toma baron Brady. Rukavina je u svome proglasu¹⁵ od 1. augusta 1797. obećao Bokeljima u ime Austrije — a tako i njegovi nasljednici —¹⁶ da će im ostati netaknute sve stare povlastice. Međutim u glavnom sve je ostalo na obećanjima, te je kasnije nastalo nezadovoljstvo.

Padom Mletačke republike počne tamniti i prčanjska zvijezda. Ta nenadana promjena političkih prilika zadala je pomorskoj trgovini Prčanja prvu ranu, jer je Austrija počela da rekvirira brodove u vojne svrhe.

Bokokotorske općine upravljaju predstavku caru, moleći ga, da zaštiti njihove brodove i trgovinu od gusara, osobito sjeveroafričkih, koji im napadaju i plijene brodove. Boka je

Zgrada u kojoj je smještena zbirka pomorskog muzeja u Prčanju

tada imala oko 300 brodova duge, a još veći broj obalne plovidbe.

Kap. Ivo Antunov Verona iz Prčanja nalazeći se u trgovačkom poslu sa svojom »tartanom«² usidren pred Zante, iznenada se pojavi jedan veliki tripolitanski gusarski »šambek«², koji je u to vrijeme uznemiravao trgovačke brodove na Jonskom moru. Tada se nalazio u tim vodama samo jedan francuski ratni brod za zaštitu pomoraca. Francuski zapovjednik grada pozove kap. Veronu u pomoć. Kapetan se odazove i zajedno s francuskim brodom prisili gusare da napuste luku. Zatim obide i ostale jonske otoke, gdje su se bili zaklonili drugi naši brodovi, koji se nijesu mogli oduprijeti gusarima, te ih doprati do luka Jadranskog mora. Neustrašivo držanje kapetana Verone izvijestio je konzul Cripspletri generalu Brady-u, zapovjedniku austr. vojske u Boki, koji mu je izdao pohvalnicu u Kotoru 1. aprila 1798. godine.¹⁷

Kada se pročulo da se afrički gusari približavaju našim obalama, općina prčanjaska naoruža »tartanu«² kapetana Luke Lazari i posla je s 50 ljudi da gusare zaustavi. Netom se je tartana pokazala van Oštrog rta, gusari se udaljše, a naši se povratše kući. Kasnije naređuje austr. general u Kotoru kap. Luki Lazari, da naoruža svoju tartanu i da stražari na ulazu u Boku, da ne bi gusari iz Ankone prodrli u zaljev. Tu je službu vršio do kraja 1799. godine.

I pored toga što je Austrija počela da rekvirira brodove u vojne svrhe, Prčanjani su se ipak nekako snašli u novim prilikama, tako da njihova pomorska trgovina, do dolaska Francuza, nije pretrpjela velike štete. Godine 1805. Prčanj je imao 70 »patentovanih« pomorskih kapetana, od kojih je samo jedan kod kuće,¹⁸ a svi ostali su bili na svojim brodovima van Boke.

III.

Mirom u Bratislavi 28. decembra 1805. godine Boka je pripala Francuzima, nakon osamgodišnje austrijske vladavine. Međutim, dok se iščekivalo mješovito povjerenstvo, koje je imalo da obavi predaju, nakon što je istekao zadnji rok (28 februara 1806), određen za predaju Boke Napoleonu, iskoriste Rusi tu priliku, te je pomoću Crnogoraca 5. marta 1806. zauzeše. Naime tada je ruska baltička flota, na kojoj je bilo oko 6000 ljudi kopnene vojske, pod zapovjedništvom viceadmirala Senjavina, krstarila po Sredozemnom moru s zadatkom da napada francuske brodove.

Dolazak Rusa bio je za Bokelje radostan događaj. Ruski carski pouzdanik u Crnoj Gori i povjerenik za Boku Kotorsku Stjepan Sankowsky izdao je u Kotoru 26. februara (po starom kalendaru) 1806. proglas na Bokelje, koji je učinio dubok utisak i bio sa zadovoljstvom primljen od naroda.¹⁹ 25. marta 1806. viceadmiral Senjavin sa svojom flotom uplovio je u Boku, gdje je bio svečano dočekan. I tako je Boka bila za 16 mjeseci pod blagom ruskom upravom, a Bokelji su bili zadovoljni s vladavinom velikog bratskog naroda.

IV.

Mirom u Tilsitu 7. jula 1807., nakon ruskog poraza kod Friedlanda (14. VI. 1807), Rusija je ustupila Boku Napoleonu, a 12. augusta 1807. g. Francuzi su je zaposjeli pod zapovjedništvom generala Aleksandra Lauristona.

Napoleon je uputio proglas »Narodu Boke Kotorske« 8. septembra 1807.; Lauriston — u ime Napoleona — »Bokeljima« 24. septembra 1807. a Marmont²⁰ »Narodu Du-

brovnika i Kotora« 23. aprila 1809. upućujući im lijepe riječi i lijepa obećanja.²¹

Francuzi priključe Boku Kraljevini Italiji, a g. 1810. otrgnu je od Italije i dodijele novoustrojenoj Iliriji, kao posebnu provinciju.

Prema Marmontovom dekretu od 27. augusta 1807. o organizaciji zemaljske odbrane, Francuzi su počeli regrutovanjem bokeljskih pomoraca, što je izazvalo veliko nezadovoljstvo u narodu. Prčanj je morao odmah da dade 250 ljudi sposobnih za oružje i 12 pandura, a u ratnu mornaricu je pozvano 600 Bokelja.²² Nekoliko prčanjskih kapetana Marmont je imenovao kao oficire na ratnim brodovima, a neke kao zapovjednike na brodovima za odbranu obale. Za zapovjednika franc. ratnog broda zvanog »La Brenta«, maršalovim dekretom iz g. 1808. bio je imenovan Pasko Luković, pomorski kapetan iz Prčanja.

27. septembra 1807. francusko provincijsko izaslanstvo u Kotoru zatražilo je od prčajske, kao i od ostalih bokeljskih općina, da mu izda popis svih prčanjskih »patentovanih« brodova. Lučka kapetanija u Rosama (Porto Rose u Boki), iz tih je podataka sastavila 16. oktobra 1807. iskaz svih bokeljskih »patentovanih« brodova, koji je bio dostavljen 22. marta 1808. iz Kotora franc. generalu Clousel-u, zapovjedniku Dubrovnika i Boke Kotorske. Iz tog iskaza vidi se da je Prčanj tada imao 24 »patentovana« broda sposobna za dugu plovidbu. 7 »brikova«, 13 »pielega«, 1 »polaku« i 3 »tartane«² sa 3.741 tonom, sa 138 topova raznih kalibara i 260 ljudi posade (ne računajući kapetane).

Francuzi su gledali da mobilišu što više brodova, kapetana i mornara, znajući za njihovu sposobnost i vještinu, i da ih upotrebe, kao trgovačke brodove, za snabdjevanje njihove vojske i za borbu s engleskim brodovima, koji su vršili blokadu obale od Trsta do Krfa.

To je izazvalo u narodu veliko nezadovoljstvo. Obveznici izbjegavaju vojnu obavezu, a mornari bježe iz ratne mornarice. Pomorska i privredna poslovanja počela su naglo da opadaju. Naročitu smetnju i štetu bokeljskim brodovima nanosili su engleski brodovi, kao i engleski gusari, koji su bili legalizovani. Cilj im je bio da blokiraju Francuze na moru i time da ubrzaju pad Napoleonove vlasti. Da bi sačuvali svoje brodove u ovim teškim danima, mnogi prčanjski brodovlasnici držali su u raspredi svoje brodove, u želji da ih sačuvaju, a u nadi skorog svršetka ratnih strahota, čekajući da ratovi završe i da bude omogućena ponovna plovidba i pomorska trgovina, glavni izvor njihova života.

Nakon Napoleonova poraza g. 1813., u Boki je nastao preokret. Sav narod Boke Kotorske ustao je da strese sa sebe Bonapartov jaram. Nakon zauzeća glavnih uporišta, doplovilo je u Boku 13. oktobra u ime saveznika englesko ratno brodovlje pod zapovjedništvom komodora Hoste. Francuzi su još imali u svojim rukama grad Kotor. U noći između 28. i 29. oktobra pobune se u gradu Hrvati ogulinske regimente (u francuskoj službi), te pod oružjem izađu iz grada i dođu na Prčanj, donijevši sa sobom kao trofej 3 francuske zastave i ključeve gradskih vrata. Bilo ih je 350 sa 4 oficira. Općina prčanjaska ih je uzdržavala dok nijesu bili upućeni u Dubrovnik. 4. januara 1814., pod uslovom časnog izlaska, predao se francuski general Gauthier, kojega Englezi otpremiše s posadom i komorom u Italiju u grad Fermo. Komandant blokade Kotora komodor Hoste je neko vrijeme stanovao na Prčanju u kući načelnika Joza Andrijina Lukovića.

12. januara 1814. Hoste preda Kotor »Centralnoj komisiji«.

Nakon odlaska Engleza udoše Austrijanci u Boku dana 9. juna 1814., pod zapovjedništvom generala Teodora Milutinovića.

Napolenski ratovi donijeli su Prčanju, kao i cijeloj Boki, ekonomsku katastrofu. Pomorska trgovina, jedini izvor njegovog blagostanja, propala je. Veliki broj prčanjskih brodova doživio je tešku sudbinu. Broj brodova je opao. Mnogi su bili u ratu zaplijenjeni, mnogi oštećeni, a većina njih, rasporemljeni, bili su usidreni pred obalom. Nekada jake trgovačke kuće doživjele su slom. Prčanjani su izgubili svoje posjede u Veneciji i kapitale uložene u novčanim zavodima u inostranstvu. To su bili gubici današnjih milionskih vrijednosti. Na ime ratnih kontribucija Prčanjani su bili prisiljeni da dadu Napoleonovoj Kraljevini na hiljade franaka. Mnoge obitelji su bile primorane da izvezu u Veneciju čitave terete svojih kućnih vrijednosti da djelomično podmire dugove. Narod je skapao od oskudice.

»*Non vivere, sed navigare necesse est*« (nije nužno živjeti, nego ploviti). Ove poslovice držali su se stari Prčanjani i ovu nuždu su najviše osjetili.

Već u prvoj polovici XIX. v. pokušali su da opet pridignu svoju omiljenu trgovačku mornaricu. Počeli su popravljati svoje stare brodove i graditi nove. Uspostavili su trgovačke veze s Levantom i Južnom Rusijom, talijanskim, francuskim, španjolskim i engleskim lukama. Uz velike napore i žrtve uspjeli su, da su g. 1844. imali 42 broda duge plovidbe od 100 do 800 tona nosivosti i 9 brodova obalne plovidbe.

Na osnovu zvaničnih statistika Prčanj je imao od 1807. do 1880. godine 165 brodova na jedro od kojih je većina bila duge (oceanske) plovidbe i 3 broda na paru, ukupne tonaže preko 43.875 T, s posadom od 1500 ljudi i s 448 topova. Osim toga iz spisa općinskog arhiva proističe, da su Prčanjani između 1807. i 1844. g. imali još oko 40 brodova, koji nijesu uneseni u ove statistike s približno 8000 tona. Prema tome Prčanj je od 1807.—1880. raspolagao s trgovačkom flotom od oko 200 brodova s ukupnom tonažom od 52.000 T i oko 550 topova. Istodobno je imao maksimum 51 brod ukupne tonaže s oko 13.000 T i 450 ljudi posade.²³

Tipovi prčanjskih brodova XIX. v. bili su različiti: trabakula, pjeleg, tartana, škuna-trabakula, brik-škuna, škuna, brigantin, brik, polaka, bark-logger, bark-škuna, bark, nava. Razlika je bila između ovih tipova u ustrojstvu broda i jedara, u veličini i nosivosti. Najveća nosivost bila je 800 tona. Svi brodovi, iako trgovački, bili su naoružani topovima raznih kalibara, a imali su i pušaka (trombuna i arhibudada), radi odbrane od gusara.

U drugoj polovici XIX. v. prčanjski brodovi nose — uz državnu zastavu — na prvom jarbolu hrvatsku trobojnicu a imaju i narodna imena: *Blagodar, Budva, Cetinje, Dom, J. Jelačić Ban, Katarina I., Korist, Krnoslava, Ljubica, Ljubinka, Ljubomirka, Majke Slavo, Milinka, Milorodan, Miroslav, Napredak, Nasljednik, Navjesnik, Obilić, Otok, Rados, Slavija, Slavo, Slavomir, Vieran, Vierna Aleksandra, Vojnik, Vrieme, Zvonimir, Živio*.

Prčanjani su većim dijelom gradili svoje brodove na Korčuli, Lošinju, Rijeci, u Hrvatskom Primorju i u Trstu. Zadnji se prčanjski brod sagradio u Malom Lošinju g. 1870. Zvao se »*Obilić*« (bark² od 427 tona), a pripadao je kap. Božu Matkoviću. Građevni materijal bila je hrastovina, a dno broda bilo je obloženo bakrom. Trošak oko gradnje broda ovisio je o njegovoj veličini. Brod od 600 tona stajao je 50.000 fiorina.

Najjači prčanjski brodovlasnici u XIX. v. bili su: conte Anton Luković (Cardiff), Špiro Visin, Stanislav Florio, Ilija Florio, Tripo Florio (Trst); obitelj Lazzari (Venecija). Ovoj je obitelji pripadao Pavo Lazzari, koji je u Veneciji uživao veliki ugled u trgovačkim i privrednim krugovima. Dalje: Blaž Verona (Trst), bratstvo Verona (Prčanj), Anton Sbutega i njegovi sinovi Niko i Jozo, i Ivo Božov Sbutega (Prčanj), Eduard i braća Sbutega (Prčanj), braća Luković (Prčanj), obitelji Fatuta, Grando, Tomić (Venecija), obitelj Gjurović (Prčanj), obitelj Lazzari (Prčanj), Ivo i Jozo Visin (Prčanj), Božo Matković (Prčanj), obitelj Miletić (Prčanj), Špiro Miajlović i Božo Damjanović (Prčanj). Osim toga mnogi su prčanjski brodovlasnici bili akcioneri na brodovima iz drugih mjesta.

Prčanjski brodovi od polovice XIX. v. dalje — za razliku od onih XVIII. i početka XIX. v. vodili su posrednu trgovinu, koja se bila razvila šezdesetih do sedamdesetih godina prošlog stoljeća, uslijed velike produkcije u Evropi. Plovili su po svim morima svijeta. Mnogo su prevozili robu iz Evrope u Ameriku i natrag. Prčanjski brod »*Libertas*« (nava)² prevezio je šezdesetih i sedamdesetih godina i putnike iz Evrope u Sjevernu Ameriku (imao je 12 putničkih kabina), a bark »*Slavomir*« iz Engleske u Brazil.

Prihodi od brodova bili su veliki. Na pr. »*Libertas*« (nava od 679 tona) nosio je vlasnicima godišnje oko 20.000 fiorina čiste dobiti. Bark »*Isabella*« (od 364 tone) u dva putovanja, što ih je na godinu obavljao između Evrope i Antila, davao je vlasniku (contu Antonu Lukoviću) 30.000 zl. franaka čiste koristi. Trgovačka i brodovlasnička kuća Eduarda i braće Sbutega imala je u jednoj samoj godini (oko 1860) čistog prihoda u iznosu od 78.000 fiorina.²⁴

Još je u sječanju staraca život na našim jedrenjacima ove posljednje periode našega brodarstva. Brod im je bio dom, a kapetan otac i učitelj. Disciplina savršena. Na brodovima su se održavali narodni običaji. Čitale su se ponajviše narodne pjesme, Gundulićev »*Osman*« i Kačićev »*Razgovor u godni naroda slovinskoga*«. Na nekim brodovima su živjele kapetanske obitelji. Žene koje su svoje muževe pratile po svijetu i dijelile s njima dobro i zlo, mnoge su se istakle u mornarskoj vještini gledajući smrt pred očima. Bile su uzorne supruge, domaćice i majke svojoj djeci. Mnogi su se naši mještani rodili na očinskom brodu i u prvim danima svoga života osjetili teškoće života na moru.

Na koncu treba spomenuti i pomorske škole, koje su bile na Prčanju. U samostanu sv. Nikole bila je Pomorska škola od god. 1739.—1870., gdje su predavali francjevi i iskusni pomorski kapetani. Jedna privatna Pomorska škola bila je u kući kap. Vicka Lukovića, a druga u kući kap. Vicka Danova Petkića. Iz ovih škola izišlo je stotine patentovanih pomorskih kapetana. Pohađali su ih, osim Prčanjana, Dobročani, Stolivljani, Oravčani, kao i stanovnici sela Dražintra (Vukasovići).

Brzo i naglo dode kraj našem brodarstvu XIX. v. Vijek izuma i napretka zadao je našoj trgovačkoj mornarici na jedro smrtni udarac.

Dobrotski, prčanjski i peraški brodovlasnici su bili pokušali ne bi li spriječili katastrofu. Osnovali su g. 1857. dioničko društvo za osiguranje brodova, koje je imalo sjedište u Dobroti. Jedan od pokretača, toga društva, bio je kap. Pavo Verona. Ali ni to nije bilo duga vijeka. Uzaludni su bili svi uloženi naponi, da se spase naši jedrenjaci. Propast je bila neminovna. Bečka vlada, nastojeći da podigne parobrodarsko društvo »*Austrijski Lloyd*«, potpuno je bila zanemarila bokeljsko brodarstvo. Ali treba priznati, da ni sami bo-

keljski brodovlasnici nijesu shvaćali moderno doba, ili bolje rečeno: nijesu mogli da se odjednom odreknu svojih slav-
nih pomorskih tradicija. Kao što su stari vitezovi prezirali
pušku, kojom i rda može da ubije junaka, tako su i ovi mor-
ski vukovi omalovažavali brodove na paru, koji su njih
vrsne i stručno spremne pomorce malo po malo potiskivali
sa ovoga polja, sa kojim su bili srasli u neprekidnoj uspj-
šnoj borbi s elementima. Ali ta odanost tradiciji, koja je u
svako doba bila odlika stanovnika Boke, bila je sudbonosna
u pitanju njihovog glavnog vrela zarade. Vrijeme i nove pri-
like bili su od njih jači — pregazili su ih. A oni su mor-
ali da napuste svoje staro polje slave i privrede. Brodo-
vlasnici razočarani počeli su oko godine 1880 da rasproda-
vaju ispod cijene svoje drage jedrenjake ponajviše Grcima
i Arbanasima.

Oko g. 1890. zatvorila su se za uvijek naša slavna je-
dra, simbol neustrašivosti naših ljudi i napretka, nakon čet-
tirstogodišnje borbe sa gusarima i stihijama i nakon velikog
bogatstva i slave. Zadnji prčanjski brodovi bili su: bark
»Annetta« (1898 prodan ital. podanicima)²⁵ i bark »Isabella«
(1899 prodan turskim podanicima).²⁶

Kapetani Ilija i Tripo Florio sa Vučićem bili su osno-
vali u Trstu g. 1871. društvo brodova na paru, koje se zva-
lo »Adria«.²⁷ Imali su 3 željezna broda na paru, koji su se
zvali: »Timavo« (od 1203 tone, sagrađen u Stocktonu u En-
gleskoj 1871), »Narenta« (od 978 tona, sagr. u Engleskoj
1872) i »Risano« (od 949 tona, sagr. u Northschildu u En-
gleskoj 1872). Uslijed slabe dobiti i »Lloydove« konkuren-
cije društvo je prestalo da radi g. 1878. Brodovi su bili pro-
dani »Austr. Lloyd«.

Za naše stare kapetane i mornare nastali su žalosni da-
ni. Ubrzo su najvećim dijelom utrošene njihove uštede. Nji-
hovi sinovi dali su se u službu »Austr. Lloyd«, koji je bio
također jedan od indirektnih uzročnika propasti bokeljskog
brodarstva. I neki stariji kapetani, ušli su u »Lloyd«. Me-
đutim je ovo društvo, dobro potpomogano od austr. vlade,
iskoristilo prirodenu vještinu naših pomoraca, jer su uprav
kapetani iz Boke mnogo doprinijeli njegovom procvatu.
»Lloyd« je bio uzrok da su se mnoge naše obitelji iselile u
Trst na štetu rodnog mjesta. »Austr. Lloyd« je osnovan go-
dine 1836. Prvi su »Lloydovi« kapetani iz Prčanja (oko 1840)
bili: Petar Marassi, Marko Florio i Andrija Verona. Ovo su
bili veoma ugledni pomorci, tako da su sva trojica bili me-
đu prvim inspektorima društva. Austrijska vlada je povje-
rila kap. Andriji Verona, da organizira riječnu plovidbu na
rijeci Po. Devedesetih godina prošlog stoljeća služilo je na
»Lloyd« jednovremeno 40 kapetana iz Prčanja.

Među pokretačima i unapređivačima pomorstva i trgo-
vine u Južnoj Rusiji u XIX. v. nalaze se i kapetani iz kuće
Verona iz Prčanja.

Kapetan Frano Špirov Verona bio je jedan od organi-
zatora rumunjske trgovačke mornarice.

U najnovije doba (početkom XX v.) kap. Pavo Me-
neghetti iz Prčanja, kao zapovjednik jednog finansijskog pa-
robroda Sjedinjenih Država Amerike, ploveći u vo-
dama Filipinskih otoka, otkrio je jednu grupu koraljnih gre-
bena, koji do tada nijesu bili zabilježeni na pomorsko-
geografskim karatama.²⁸ Godine 1909. poslao je na dar Žup-
skoj crkvi na Prčanju 4 velike školjke.²⁹ Slične primjerke po-
klonio je crkvi Kapucina na Rijeci (pošto mu je supruga bila
rodom iz Rijeke). Duge su 75 cm., a žive su bile teške oko
100 kg.

Mnogi su se Prčanjani istakli i proslavili na moru i u
XIX v. svojom hrabrošću i odvažnošću.

13. aprila 1816. napala su iznenada brod kap. Antona
Đurovića zvani »Conte Sauran« u blizini otoka Spalmadori
u Egejskom moru 3 grčka gusarska broda od kojih se je ju-
nački obranio. Jedan brod je potopio, a dva je natjerao u bi-
jeg. Car Franjo I. odlikovao ga je posebnom zlatnom me-
daljom i naslovom viteza. Kao zapovjednik jednog austr.
ratnog broda u ratu 1848. istakao se svojom hrabrošću i do-
brovoljno se odrekao svoje plate u korist ranjenih, ratne si-
ročadi i udovica. (Tako je ovaj plemeniti Prčanjanin i prije
osnutka »Crvenog Krsta« služio njegovoj humanitarnoj ideji).

Oko godine 1820. bio je kao zapovjednik austr. ratnog
broda »Ebe« kap. Filip Palina, a godine 1848. u blokadi
Venecije služili su kao časnici u austr. ratnoj mornarici i An-
ton Florio, Andrija Škaljarin, Eduard Verona i Dr. Frano
Petkić, kao vojni hirurg i Frano Palina, koji je oporukom
ostavio općini prčanjskoj svoje oružje »kao najdraže pre-
mete u životu«.

Kap. Luka Adamov Verona, nalazeći se g. 1842. sa
svojim brodom na Sulini na Crvenom moru, spasio je život
četnaestorici Rusa. Za taj podvig odlikovao ga je car Ni-
kola I. »zlatnom medaljom na vrpici ordena sv. Vladimira«.

Ferdinand II., kralj obiju Sicilija, godine 1857. podje-
ljuje »viteški križ kraljevskog ordena Franja I.« kapetanu
Brnu Franovu Đuroviću, komandantu parobroda »Schild«, što
je u blizini Brindisi-a spasio od propasti napolitanski pieleg
»L'Onesto«, izloživši sebe smrtnoj opasnosti.³⁰ Ovaj je od-
važni pomorac, kasnije, kao zapovjednik jednog drugog pa-
robroda austr. Lloyd, spasio život grofu Weberu, podniku
Kraljevine Saske, kojega su turske vlasti pogrešno bile uzele
za jednoga opasnog političkog špijuna radi potpune sličnosti
s traženim licem. On ga je naime spretno sklonio na svoj
brod, dok ga je gonila turska policija. Ovo je izveo uz ve-
liku opasnost po sebe. Za taj smjeli i humanitarni podvig
imenovao ga je svojim vitezom saski kralj Ivan I. Kap. Đu-
rović, za svoje velike zasluge za trgovačku mornaricu, bio
je godine 1862. odlikovan i od autsrijskog cara.³¹

Nad svima se istakao Marko Eugen Florio (1828—1906).
Borio se u pomorskoj bici s Dancima kod Helgolanda 1864.,
a kao kapetan fregate istakao se hrabrošću u borbi protiv
Talijana u bici pod Visom 1866. kao zapovjednik ratnog
broda (korvete)³² »Erzherzog Friedrich«, pod zapovjedništvom
admirala Tegethoffa. U znak priznanja za hrabro držanje bio
je odlikovan »viteškim Križem kraljevskog Leopold-Ordena
s Ratnom Dekoracijom«. Od admirala Tegethoffa dobio je
kao poklon ustrižak italijanske zastave, koja je na dan bitke
istrgnuta s talijanskog ratnog broda »Palestro«, kao drago-
cijenu uspomenu ove znamenite bitke, koja je odlučila sud-
binom Dalmacije, a od nadvojvode Friedricha kao poklon
pred smrt uokvirenu fotografiju s potpisom u znak sjećanja
na hrabrog komandanta istoimene korvete na dan sudbo-
nosne bitke. Pored ostalih, bio je odlikovan i mnogim stran-
nim visokim odlikovanjima. Postigao je čast kontraadmirala.
Umro je na Prčanju 23. juna 1906. i sahranjen u obiteljskoj
grobnici s najvišim vojnim i građanskim počastima. Pored
carevog izaslanika, austrijska flota odala mu je posljednje
počasti.

Ali najveću je slavu u našem brodarstvu XIX. v. ste-
kao kapetan Ivo Visin (1806—1868). On je bio prvi od po-
moraca pod austrijskom zastavom, koji je oplovio svijet od
1852. do 1859. g. svojim malim brodom na jedra tipa »brik«³³
zvanim »Splendido« od svega 311 tona nosivosti s posa-
dom od 11 osoba, skupa s (kapetanom Visinom), poručni-
kom-škrivanom i »malim« i naoružan s 2 topa radi obrane
od gusara.³² On je bio prvi, koji je oplovio svijet, uz teško-

će, koje mogu da pravo ocijene samo pomorski krugovi, koji znaju, što je to značilo u ono doba poduzeti osamgodišnje putovanje po oceanima, u borbi s morem, s nepokornom momčadi, koja se često bunila radi duga i opasna putovanja, i s oskudicom hrane i vode. Austrijski ga je car odlikovao bijelom svilenom počasnom pomorskom zastavom »Merito navali«, najvećim austrijskim odlikovanjem za pomorske trgovačke zasluge i »viteškim Križem reda Franja Josipa.³³ To je bilo prvo i jedino odlikovanje, podijeljeno u Austriji jednom pomorcu za pomorske trgovačke zasluge. A trščanska općina imenovala ga je počasnim građaninom grada Trsta.³⁴ Visinov pomoćnik na putovanju bio je 18-godišnji poručnik Federico Bellavita (1832—1884), također iz Prčanja. Neustrašivi pomorac, čvrstog i otvorenog karaktera, desna ruka Visinova, koji je u svojstvu poručnika-škrivana imao vidnog učešća pri izvršenju ovog putovanja. Bio je odlikovan »zlatnim Križem za zasluge«³⁵ i pravom položenog ispita kapetana duge plovidbe. Djelo kapetana Visina ostat će u vječnoj uspomeni u istoriji našeg pomorstva, a njegovo ime blistat će s imenima ostalih znamenitih Bokelja pomoraca.

Vrijedno je spomenuti i mještana Graciju Vujovića, vođu palube, ondašnjeg kormilara jugoslavenskog parobroda »Izbran«, za njegove herojske zasluge na moru pri spašavanju momčadi američkog škunera² »Albert W. Robinson«, koji je nastradao dana 5. septembra 1926. godine. Od predsjednika Sjedinjenih Država Amerike Coolidge-a, kao priznanje za junački podvig na moru, bio je odlikovan »zlatnom spomen-medaljom«, na kojoj je urezan ovaj napis: »To Gracija Vujovitsch steersman of the Jugoslav steamship »Izbran« in recognition of his heroic services in effecting the rescue at sea an september 5. 1926 of the crew of the American schooner »Albert W. Robinson«. (Graciji Vujoviću kormilaru jugoslavenskog parobroda »Izbran« za njegove herojske zasluge na moru pri spašavanju momčadi američkog škunera »Albert W. Robinson«, koji je nastradao dana 5. septembra 1926).

* * *

Prčanj gnijezdo pomoraca, duhuje brodarstvu u prošlosti harnost za svoje lijepe zgrade, umjetničke crkve i kulturu. Pokoljenja prolaze, ali njihova djela, ako su sačuvana, žive mjesto njih i održavaju njihove uspomene. Naše se mjesto rodilo kao pomorsko, more mu je bilo polje njegova života, polje slave i privrede. U svakom kutu naših kuća stoji neki predmet, koji živo potsjeća na našu pomorsku prošlost. Ti predmeti ovise o životnom toku njihovih vlasnika. Oni nestaju, raseljuju se, život ih sili da se odvajaju od svoje imovine i tako u tom vrtlogu nestaje i uspomena prošlosti.

Da se sačuva uspomena na nekadašnju slavu prčanskog brodarstva i da se donekle prikaže sadašnjim i budućim pokoljenjima, kako su naši pomorci plovili po svim morima, ističući se u junaštvu i mornarskoj vještini i da dam potstrek novim generacijama da ne napuste more, jer da je more polje njihova života i da se ugledaju na slavna djela svojih otaca, uredio sam Pomorsku muzejsku zbirku³⁵ u mjesnom bivšem franjevačkom samostanu sv. Nikole (koji je pod državnom zaštitom kao spomenik kulture), u prostorijama u kojima je bila spomenuta Pomorska škola. Kao osnov bili su predmeti uglavnom od zbirke pom. uspomena iz Župske crkve (pokloni pomoraca), zatim predmeti iz prčanskih kuća, predmeti iz moje zbirke i od dobrovoljnih priloga mještana i prijatelja pomorstva, koji su željeli da se ovo ostvari.

Za moj rad ne tražim ni plate ni slave, već zadovoljstvo da se ostaci ostataka, svjedočanstva naše pomorske prošlosti, drage nam uspomene našeg brodarstva sačuvaju na uspo-

menu naših pomoraca. Moj trud će biti najbolje naplaćen, ako moji sumještani i drugi ovo prime onom ljubavlju kojom sam radio.

*

Sjetimo se minulih vremena i poklonimo se kostima naših mrtvih pomoraca, razasutim po raznim morima svijeta, gdje su neutješeni od svojih najmilijih našli smrt u morskim valovima, njihove hude sreće i varave nade. Poklonimo se i odajmo dužno poštovanje onima, koji su kroz vjekove daleko pronijeli ime našeg kraja i vrijednost naših ljudi, te okrenimo s pouzdanjem pogled u budućnost, na pragu koje stojimo s obnovljenim bokeljskim brodarstvom, koje će nama i našim pokoljenjima u našoj novoj državnoj zajednici donijeti novo blagostanje i procvat.

¹ Ime mjesta u raznim padežnim oblicima glasi: Prčanj, Prčanja, Prčanju; muško lice iz Prčanja: Prčanjanin, a žensko Prčanjka. To treba naročito istaknuti s razloga što se od natrag kratkog vremena počelo u našoj štampi sasma proizvoljno pisati: Prčanj, Prčnja, Prčnju, što nije točno, jer u ovom slučaju »a« nije pomično. Dalje ovo je toponomastikon, ime predjela, koje podliježe gramatičkim pravilima. A u ovom pitanju je mjerodavan živi govor samih mještana i opće Bokelja. Narod kaže: »idem na Prčanj« i »stanujem na Prčanju«, a ne: »idem u Prčanj« i »stanujem u Prčanju«.

² »Fusta«, »gaeta«, »fregata«, »fregadun«, »filuka«, »galeota«, »tartana«, »barkun«, »šambek«, »bark«, »nava«, »korveta«, »brik«, »škuner« su nazivi brodova raznih vrsti, po obliku, veličini i nosivosti.

³ a) Lucija, žena patruna Ilije Mrvice, pozajmila je kod patruna Pavla Pavlova Pavličevića (Lazari) 130 talira, da otkupi muža iz ropstva u Ulcinju (3. III. 1653). Sudski arhiv u Kotoru.

b) Patrun Ivo Sbutega umro je kao rob u Hercegovome (22 I 1665). Knjiga mrtvih Župske crkve na Prčanju.

c) Frano Đurović, zapovjednik tartane Vuka Đurovića, na putu između otoka Zante i Venecije, pao je, poslije ogorčene borbe, u tursko ropstvo. Turci su ga ubili s čitavom posadom od 10 ljudi (1666). Knjiga mrtvih Župske crkve na Prčanju.

d) Božo Tripov Sbutega umire kao rob u Ulcinju (15 VIII 1668). Knjiga mrtvih Župske crkve na Prčanju.

Ivo Mrkeza (Miljević) umro je kao rob u Sjevernoj Africi (Barberia) 21. IV. 1697. Knjiga mrtvih Župske crkve na Prčanju.

⁴ Arhiv bivše Općine Prčanj.

⁵ 1 libra = 75 dkg.

⁶ Arhiv Pomorske muzejske zbirke na Prčanju: Knjiga obložena crvenim baršunom »Raccolta di Ducali e Terminazioni nate a favore della Comunità fedelissima di Perzagno, ridotte nel presente Volume. Fatto l'anno Mille Settecento Nove. A dì 24 del Mese di Ottobre«. Str. 175.

⁷ Pomorska muzejska zbirka na Prčanju: Razna pohvalna priznanja.

⁸ Isto: Dukala dužda Frana Molin od 5. juna 1652. g. kojom je kap. Tripo Lukov Luković (1585—1656) bio imenovan Admiralom kotorskim.

⁹ Kao pod 6): Str. 1.

¹⁰ Pomorska muzejska zbirka na Prčanju: Osam mletačkih svjedočanstava na jednoj pergameni, koju je dobio Luka Tripov Luković (1610—1663), admiral u mletačkoj ratnoj mornarici za svoje odlično službovanje.

¹¹ »Stampa delle Comunità di Perasto, Dobrota, Perzagno« str. 198. Daniel Dolfin, prov. gen. Castelnouvo 8. Sett. 1696.

¹² Marin de Molin, prov. estraord. Castelnouvo 31. Maggio 1719.

¹³ Riznica Župske crkve na Prčanju: Od mnogobrojnih srebrnih zavjetnih pločica (pokloni pomoraca), na kojima su u reljefu prikazani prizori oluja na moru, borbe s gusarima i dr., jedna je iz opisanog događaja.

¹⁴ Arhiv Pomorske muzejske zbirke na Prčanju: Knjiga »Registro delle Patenti di Naviganti« od 1764—1797 godine.

¹⁵ Proglas (na hrv. jeziku) generala Matije barona Rukavine u ime Nj. C. K. Vel. Cara i Kralja Franja II bo-

keškom narodu dana 1. augusta 1797. g. (u posjedu pisca u priv. muz. zbirci na Prčanju).

¹⁶ Proglas (na tal. jeziku) generala Tomasa Libero barone de Brady u ime Nj. C. i K. Vel. Cara i Kralja Franja II. bokeškom narodu dana 7. februara 1789. g. i na ital. i hrv. jeziku dana 1. novembra 1798. g. (u posjedu pisca u priv. muz. zbirci na Prčanju).

¹⁷ Arhiv Pomorske muzejske zbirke na Prčanju: Knjiga obložena zelenim baršunom »*Libro delle copie de'Privilegi, Attestati ecc. dal 1797 al 1822*«. Str. 29.

¹⁸ Isto: »*Copia Lettere della Comunità di Perzagno 1801*«.

¹⁹ Pomorska muzejska zbirka na Prčanju: Proglas (na hrv. i tal. jeziku — 60×80) ruske vlade od 26. februara (po starom kalendaru) 1806. sa svojeručnim potpisom Carevog pouzdanika u Crnoj Gori i povjerenika za Boku Kotorsku Stefana Sankowskoga. »Mi Consigljer od Stata Njgova Veličanstva Aleksandra Pervoga, Imperatora svih Rusiah, njegov Uzdanik u Zernoigori, i sa vrieme Komesar Puno vlastni u Okolini od Boke Kotorske«.

²⁰ Maršal August Frederik Marmont (1774—1852) vojvoda od Dubrovnika. Voj. namjesnik za Dalmaciju i prvi namjesnik ilirskih provincija

²¹ U posjedu pisca u priv. muz. zbirci na Prčanju:

a) Proglas (na ital. jeziku) Nj. C. i K. Vel. Cara i Kralja Eugena Napoleona »Narodu Boke Kotorske« dana 8. septembra 1807. g.

b) Proglas (na tal. jeziku) generala Aleksandra Lauristona u ime Nj. C. i K. Vel. Eugena Napoleona Cara Francuza i Kralja Italije »Bokeljima« dana 24. septembra 1807. g.

c) Proglas (na franc. ital. i hrvat. jeziku) Nj. Vis. Vojvode od Dubrovnika Maršala Augusta Frederika Marmont-a »Narodu Dubrovnika i Kotora« dana 23. aprila 1809. g.

²² a) Pisani: »*La Dalmatie*«. Str. 282.

b) Francesco conte Viscovich: »*Storia di Perasto*«, Trieste 1898. Str. 113.

²³ Don Niko Luković: »*Prčanj*«, Kotor 1937. Str. 449.

²⁴ Iz obiteljskih računa.

²⁵ »*Annuario Marittimo*« za g. 1899. Str. CVI.

²⁶ Isto: za g. 1900. Str. CVIII.

²⁷ Isto: za g. 1873. Str. LXV.

²⁸ Don Niko Luković: »*Prčanj*«, Kotor 1937. Str. 119/123.

²⁹ »Školjkaši« pripadaju rodu *Tridacna* i njihova upotreba u crkvama nije vrlo rijetka. Najčuleniji su primjerci vrste *Tridacna gigas*, koji se nalaze u crkvi sv. Sulpicija u Parizu. Njih je darovala Mletačka Republika Franji I. Ovi egzotični školjkaši žive u tropskim morima. U Indijskom oceanu nađene su individue *Tridacna gigas* dugačke 1.50 m., a teške 250 kg. Njihovo meso jedu iako je prilično kožasto. Školjkaši roda *Tridacna* žive do 100 godina, pričvršćeni na hridinskom dnu.

³⁰ »*Annuario Marittimo*« za g. 1858. Str. 236.

³¹ Isto: za g. 1864. Str. 183.

³² Isto: za g. 1860. Str. 57/II.

³³ a) Arhiv Pomorske muzejske zbirke na Prčanju: »Nr. 1811—1860. Predlog Ministarstva financija od 30. maja 1860. br. 20. 958—278 za previšenje odlikovanje austrijskog trgovačkog kapetana Iva Visina i Fridrika Balavite«. Ovjereni prepis izdat od kabinetske kancelarije Dvorskog i Državnog arhiva u Beču pod Z. br. 2967/1939. od 18. juna 1939. godine.

b) »*Annuario Marittimo*« za g. 1861. Str. 244.

³⁴ Don Niko Luković: u »*Glas Boke*«, Kotor 1939. Br. 338, str. 11.

³⁵ Vlasnost Župske crkve na Prčanju, kao sastavni dio riznice i pinakoteke crkve, koja je pod državnom zaštitom kao spomenik kulture.